

CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA INTERNĂ A NECROPOLELOR DE TIP POIENEȘTI

DE

GÉZA BAKÓ

Într-o lucrare publicată cu câțiva ani în urmă ne-am ocupat de structura socială a carpilor din secolul al III-lea e. n., folosindu-ne în acest scop de rezultatele analizei planului arheologic al necropolei de la Poienеști¹. În vremea aceea, pentru a nu complica problema și a nu depăși limitele obiectivului urmărit, am acceptat în mod ipotetic părerea lui Gh. Bichir, după care la Poienеști existau două faze de înmormîntare din secolul al III-lea, una sarmatică de înhumăție, mai veche, alta carpică de incinerăție, mai nouă². Prin urmare în lucrarea noastră amintită am făcut abstracție de mormintele de înhumăție ale necropolei de la Poienеști, ocupîndu-ne numai de cele de incinerăție, a căror origine carpică era dovedită cu toată certitudinea³.

Nu de mult însă Ion Ioniță și Vasile Ursache au revizuit problema raportului cronologic dintre mormintele de incinerăție și de înhumăție ale necropolelor de tip Poienеști-Gabăra, ajungînd la concluzia că ele sînt contemporane și aparțin deopotrivă carpilor⁴.

Posibilitatea contemporaneității celor două tipuri de morminte ale necropolelor amintite ridică unele întrebări și cu privire la lucrarea noastră amintită, anume dacă includerea mormintelor de înhumăție în cadrul necropolelor de incinerăție carpice nu modifică oare grupările interne stabilite de noi și, prin urmare, concluziile la care am ajuns.

Necesitatea clarificării acestor probleme ne-a determinat să reluăm chestiunea necropolelor de tip Poienеști, examinînd pe scurt situația mormintelor de înhumăție în cadrul acestor cimitire.

În această analiză vom pleca de la ipoteza că la Poienеști ar fi existat două faze de înmormîntare din secolul al III-lea, care se „suprapuneau”.

¹ G. Bakó, *Date cu privire la structura socială a carpilor din secolul al III-lea pe baza analizei planului arheologic al cimitirului de la Poienеști*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 33—41.

² Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropole de tip Poienеști din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 262—263.

³ G. Bakó, *op. cit.*, p. 33.

⁴ Ion Ioniță și Vasile Ursache, *Noi date arheologice privind riturile funerare la carpodaci*, în SCIV, 19, 1968, 2, p. 220—225.

În ceea ce privește problema în principiu, este cunoscut că „suprapunerea” unor faze de înmormîntare, mai mult sau mai puțin distanțate din punct de vedere cronologic, se întîlnește destul de frecvent și în alte cimitire contemporane. Astfel la Tîrgșor de exemplu se succed mai multe faze de înmormîntare în decursul secolelor III—IV e. n.⁵. Chiar și la Poienеști exista un cimitir mai vechi, din secolele II—I î.e.n., care a fost suprapus apoi de cel din secolul al III-lea e.n.⁶.

Sub acest aspect succesiunea unor faze deosebite de înmormîntare din secolul al III-lea la Poienеști nu ar constitui un fenomen care să dea de gîdit.

Studiînd însă cazurile în care pe același teritoriu se succed cimitire din epoci diferite, constatăm că acestea niciodată nu se acoperă totalmente. Astfel la Poienеști zonele de înmormîntări din secolele II—I î. e. n. și din secolul al III-lea e. n. se suprapuneau doar parțial⁷. De asemenea, în cimitirul de la Tîrgșor constatăm că mormintele sarmatice de pe la mijlocul secolului al III-lea și cele geto-dacice din jurul anului 300 se concentrău, cu excepția cîtorva, în sectoare deosebite. La fel, nici teritoriul ocupat de mormintele sarmatice amintite și cel al mormintelor de tip Sîntana-Cerneahov din secolul al IV-lea nu coincideau decît parțial⁸. Referîndu-ne la exemple din alte părți putem aminti marele cimitir de la Keszthely, unde mormintele avarice tîrzii sînt prezente numai în zona nord-estică (zona a III-a) a cimitirului autohton⁹, zona sudică fiind folosită în continuare, pînă în secolul al IX-lea, de populația romanică¹⁰. Tot în zona nord-estică, anume în partea sudică a acesteia, se concentrău și mormintele slave de incinerare din secolele VIII—IX¹¹.

Examinînd cimitirul de la Poienеști aflăm că în zona săpată mormintele de incinerare și de înhumare acoperă perfect același teritoriu, adică mormintele de înhumare, deși au un număr redus, nu se concentrează într-un anumit sector, ci sînt răspîndite pe întreg terenul cuprins de incinerării (fig. 1). O poziție identică o au și mormintele de înhumare de la Gabăra-Moldoveni, care sînt și ele răspîndite pe întreaga suprafață a cimitirului de incinerare (fig. 2)¹².

Confruntînd situația cimitirelor cu faze de înmormîntare „suprapuse” și caracterul raportului dintre răspîndirea mormintelor de incinerare și de înhumare pe teritoriul necropolelor de la Poienеști și Gabăra, concluzia firească este aceea că aceste morminte nu reprezintă faze cronologice deosebite, ci sînt contemporane.

Un alt lucru de care trebuie să ținem seama este faptul că în cimitirele epocii înmormîntările se făceau pe baza unor criterii precise, mormintele fiind grupate în funcție de legături gentilice și familiale. Aceasta rezultă

⁵ Gh. Diaconu, *Tîrgșor. Necropola din secolele III-IV e.n.*, București, Edit. Academiei, 1965.

⁶ Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poienеști din 1949*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 310—474.

⁷ *Ibidem*, planul săpăturilor.

⁸ Gh. Diaconu, *op. cit.*, pl. III.

⁹ L. Kovrig Ilona, *Megjegyzések a Keszthely-küllőra kérdéséhez*, în *AE*, 85, 1958, 1, p. 50—71 și pl. XXVIII.

¹⁰ L. Kovrig Ilona, *Újabb kutatások a keszthelyi avarkori temetőben*, în *AE*, 87, 1960, 2, p. 166.

¹¹ L. Kovrig Ilona, *op. cit.*, în *AE*, 85, 1958, 1, p. 70.

¹² Iulian Antonescu, *Săpăturile arheologice de la Gabăra*, în *Materiale*, VII, 1961, fig. 1.

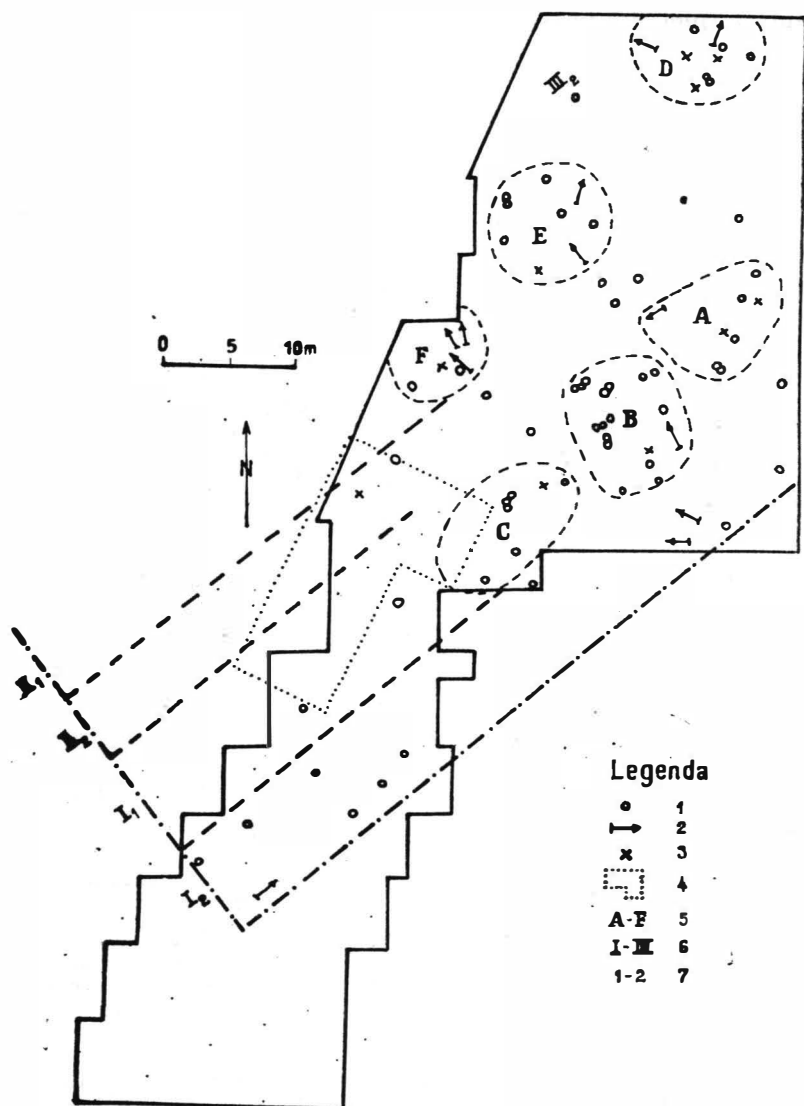

Fig. 1. — Planul analitic al cimitirului carpic de la Poienești. 1, morminte de incinerare; 2, morminte de înhumare; 3, morminte de înhumare deteriorate; 4, suprafața dezvelită în anul 1936, unde mormintele descoperite nu au fost consemnate în planul săpăturilor; 5, grupuri de morminte ale unor mari familii; 6, unități „getilice”; 7, generații.

clar atât din situația mormintelor de incinerare de la Poienesti¹³, cât și a cimitirelor de la Sintana de Mureș¹⁴, Tirgșor¹⁵, Bandu de Cîmpie¹⁶ etc.

Firește, gruparea mormintelor, chiar dacă arată unele asemănări în privința formei, are în esență particularitățile sale în cazul fiecărui cimi-

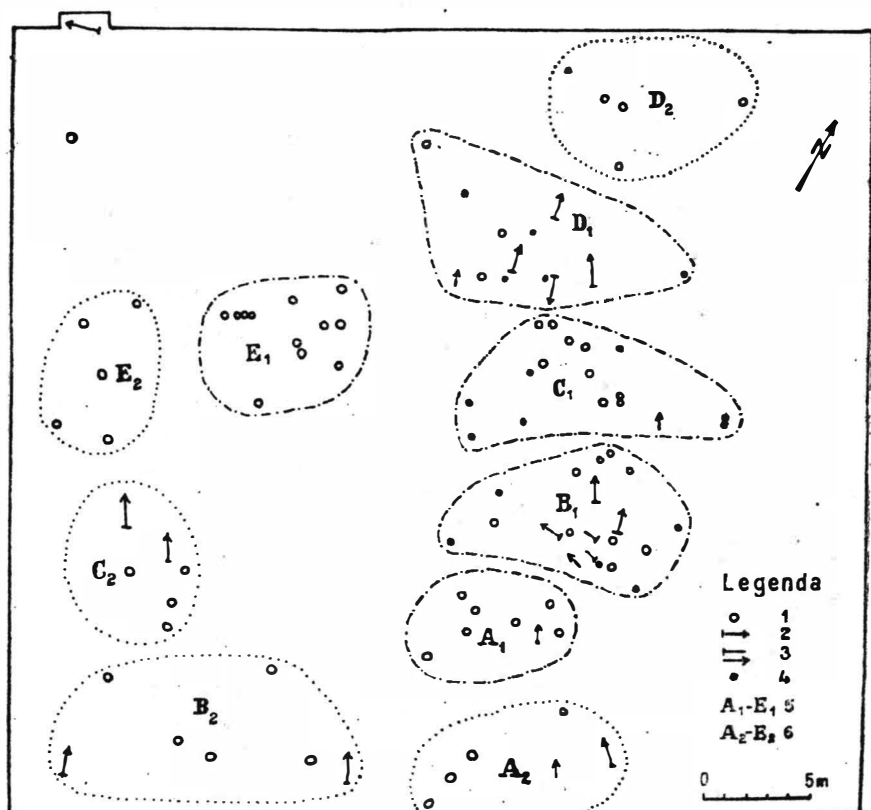

Fig. 2. — Planul analitic al cimitirului carpic de la Gabăra-Moldoveni. 1, morminte de incinerare; 2, morminte de inhumație; 3, morminte de inhumație incomplete; 4, craniile de copii; 5, grupuri de morminte ale primei generații a cinci mari familii; 6, grupuri de morminte ale generației a doua.

tir. Sînt convingătoare în această direcție analizele făcute de noi în cazul cimitirelor de la Bandu de Cîmpie, Sintana de Mureș, Privolnoe¹⁷, Petu-

¹³ G. Bakó, *op. cit.*, p. 37—39 și p. 34, fig. 1.

¹⁴ G. Bakó, *Date privind structura socială și apartenența purtătorilor culturii Sintana-Cerneahov din Transilvania*, în SCIV, 19, 1968, 1, p. 65—70 și p. 64 fig. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 76 și p. 65 fig. 3.

¹⁶ G. Bakó, *A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről*, în AÉ, 87, 1960, 1, p. 23—25 și fig. 1; *idem*, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cîmpie*, în SCIV, XIII, 1962, 2, p. 452, fig. 1, p. 454, fig. 2.

¹⁷ G. Bakó, *op. cit.*, în SCIV, 19, 1968, 1, p. 76 și p. 66, fig. 4.

hovca¹⁸, ori cele efectuate în cazul necropolelor germanice apusene și nordice¹⁹, avarice²⁰ și maghiare²¹.

În felul acesta, atunci cînd se succede pe același teritoriu înmormîntări din epoci diferite, gruparea mormintelor, precum și sistemul orînduirii lor prezintă forme deosebite. Concludentă în acest sens este situația din cimitirul de la Ūrbőpuszta (R. P. Ungară), unde s-au constatat două faze principale de înmormîntare; prima din epoca avară timpurie, iar a doua din epoca avară tîrzie. Deși cele două faze aparțin unor populații înrudite, iar diferența cronologică dintre ele nu era decît 20 de ani, totuși forma orînduirii lor se deosebește fundamental. Pe cîtă vreme mormintele din faza timpurie erau dispuse în grupuri concentrice, aparținînd generațiilor consecutive ale unei mari familii patriarhale, mormintele din faza tîrzie alcătuiau rînduri neordonate, atribuite a trei mari familii patriarhale²².

Revenind la problema cimitirului de la Poienеști, din analiza planului acestuia rezultă că mormintele de înhumăție nu aveau un sistem de dispunere aparte, ci se integrău în mod organic în sistemul organizării interne a cimitirului de incinerăție, fiind încadrate în zonele de generații și în grupurile familiale ale acestuia. Același lucru se evidențiază și în cimitirul de la Gabăra, întrucît mormintele de înhumăție nu constituiau nici acolo grupuri independente, ci erau încadrate în grupurile familiale mari de incinerăție²³.

Situația arătată este deci încă un argument în plus în favoarea concluziei după care cele două rituri de înmormîntare din cadrul cimitirelor de tip Poienеști nu reprezintă faze cronologice distincte, ci sînt contemporane și se pot atribui aceluiași grup de populație.

Firește, aceasta nu exclude posibilitatea ca unele morminte de înhumăție (puține însă la număr) să reprezinte într-adevăr elemente sarmatice, asimilate de populația carpică.

Precum s-a văzut mormintele de incinerăție și cele de înhumăție se încadrau, atît la Poienеști cît și la Gabăra, într-un sistem unitar de orga-

¹⁸ Ibidem, p. 69 și p. 67, fig. 5.

¹⁹ W. Veeck, *Die Reihengräber-Friedhöfe des frühen Mittelalters und die historische Forschung*, în 16. *BerRGK*, 1927, p. 35—46; R. Hachmann, *Die Gliederung des Gräberfelds von Gross Romstedt*, în *Archaeologia Geographica*, I, 1950, 2, p. 17—20; A. Borchling, *Die Untergliederung der Stufe von Seedorf auf Grund des Fundstoffs vom Urnenfriedhof Hornbeck*, Kr. Hztg. Lauenburg, în *Archaeologia Geographica*, I, 1950, 4, p. 49—52; R. Hachmann, *Das Gräberfeld von Ronsden (Radz)*, *Kreis Graudenz (Grudziadz)* und die *Chronologie der Spätälterezeit im östlichen Mitteleuropa*, în *Archaeologia Geographica*, II, 1951, 1—2, p. 79—96; idem, *Zur Gesellschaftsordnung der Germanen in der Zeit um Christi Geburt*, în *Archaeologia Geographica*, V, 1956, p. 7—24; M. Danuta-R. Wołagiewicz, *Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu naszej ery*, în *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, IX, 1963, p. 67—98.

²⁰ Gy. László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, în *ArchHung*, XXXIV, 1955, p. 21—133; Á. Cs. Sós, *Le deuxième cimelière d'Üllő*, în *ActaArch*, Budapesta, VI, 1955, 1—4, p. 223—224; I. Bona, *Az ūrbőpusztai avar temető*, în *AE*, 84, 1957, 2, p. 155—174; I. Kovrig, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*, în *ArchHung*, XL, 1963, p. 177—188.

²¹ Gy. László, *A honfoglaló magyar nép élete*, Budapesta, 1944, p. 125—161; I. Dienes, *A basahalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglaláskori magyar temető*, în *AE*, 85, 1957, 1, p. 28—29; K. Mesterházy, *Beszámoló az 1965. évi Biharkeresztes-ártándi ásalsáról*, în *A debreceni Déri Múzeum évkönyve*, 1966, p. 63—65.

²² I. Bona, *op. cit.*, p. 165 și p. 167, fig. 7.

²³ Referitor la aceste grupuri: G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 37.

nizare. Prin urmare contemporaneitatea lor nu schimbă cu nimic felul în care am reconstituit sistemul organizării interne a cimitirului de la Poienеști și nu modifică deci nici concluziile formulate pe baza acestuia. Dimpotrivă, încadrarea perfectă a mormintelor de înhumatie în sistemul de înmormintare identificat de noi, confirmă valabilitatea analizei noastre.

Desigur, ar fi greșit să ne închipuim că toate cimitirele carpice aveau aceeași formă de organizare. Pe măsura descoperirii unor noi necropole și a examinării acestora, se vor putea identifica diferite forme de organizare. Acest lucru rezultă limpede din confruntarea pe care o putem face între necropolele de la Poienеști și Gabăra.

După cum am arătat cu altă ocazie, la Poienеști se înmormintau cel puțin trei unități gentilice. Mormintele erau dispuse în grupuri aparținând unor mari familii patriarhale. Grupurile compacte ale primei generații alcătuiau cîteva rînduri, fiecare dintre acestea reprezentînd o unitate gentilică. În fața rîndurilor, spre sud-est, se aflau morminte răzlețe aparținînd generației a doua, în vremea căreia cimitirul a fost abandonat, deoarece grupurile sale au rămas incomplete. Este semnificativ faptul că în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii se detașează clar grupuri mai mici, ce pot fi atribuite familiilor individuale ²⁴.

Necropola de la Gabăra avea o formă de organizare oarecum deosebită de cea constatată la Poienеști. Aici majoritatea mormintelor se concentrau într-un cerc compus din opt grupuri de morminte. Patru dintre aceste grupuri erau compacte, iar patru înglobau morminte răsfirate. În afara cercului, dar lipit de el, se afla un al cincilea grup compact, iar spre nord de acesta încă un grup cu morminte răsfirate. Prin urmare, avem de-a face cu cinci grupuri compacte și cu cinci grupuri compuse din morminte răzlețe care, după cum arată caracterul lor, aparțineau unor mari familii patriarhale.

După cum s-a precizat, necropola de la Gabăra este aproximativ contemporană cu cea de la Poienеști ²⁵, putînd fi încadrată între anii 250—295. Astfel, înmormintările au avut și aici o durată echivalentă cu răs-timpul unei generații și jumătate.

Luînd deci în considerare caracteristicile cimitirului, precum și analogia de la Poienеști, putem considera că grupurile compacte reprezintă o generație întreagă, a cinci mari familii patriarhale, iar grupurile cu morminte răzlețe provin de la o generație incompletă a acelorași familii. Întrucît, după cum arată inventarul, în grupurile compacte înmormintările au început o dată cu înființarea cimitirului, este evident că acestea aparțineau primei generații, iar grupurile cu morminte răzlețe provin de la generația a doua, în vremea căreia necropola a fost părăsită ²⁶. Atribuirea aceasta este confirmată și de grupul nordic incomplet, a cărui poziție periferică, izolată arată că ne aflăm în fața unei formațiuni secundare, deci tîrzii.

²⁴ G. Bakó, *op. cit.*, p. 35—37.

²⁵ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 267.

²⁶ Vorbînd de două generații consecutive nu trebuie să ne mire faptul dacă întîlnim și în grupurile compacte morminte tîrzii, deoarece unii membri ai primei generații, cu o longevitate mai mare, au putut viețui pînă în perioada finală a cimitirului.

De relevat este și faptul că la Gabăra, ca și la Poienеști, în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii se disting clar grupurile mai mici ale familiilor individuale ²⁷.

Pe lângă cele arătate mai apar la periferia vestică a cimitirului de la Gabăra două morminte total izolate. Semnificația exactă a acestora nu se poate clarifica cu toată certitudinea, deoarece ne lipsesc încă analogiile necesare. Ca ipoteză de lucru pot fi însă formulate două presupuneri și anume: fie că ele aparțin unor persoane înmormintate, din motive încă necunoscute, în afara comunității, la periferia cimitirului, fie că reprezintă membrii unor familii individuale, care s-au desprins din cadrul marilor familii patriarhale, devenind unități economice separate. Cu privire la cea de-a doua posibilitate, putem menționa că structura socială a carpiilor, oglindită în caracterul organizării interne a celor două cimitire, corespunde într-adevăr unei trepte a evoluției social-economice pe care existau toate condițiile favorabile desprinderii familiilor individuale din cadrul marilor familii patriarhale și transformării lor în unități economice separate.

Din analiza sociologică a celor două necropole rezultă deci că, deși forma lor de organizare se deosebea întrucîtva, totuși conținutul social oglindit în sistemul organizării lor interne pledează pentru aceeași treaptă a evoluției. În ambele cazuri se poate constata că nucleul de bază al societății era încă marea familie. De asemenea, atât la Poienеști cît și la Gabăra, se evidențiază în mod clar că marea familie nu mai era de formă clasică, ci păsise pe o treaptă mai avansată a evoluției, caracterizată prin separarea familiilor individuale în cadrul ei și transformarea lor în unități de consum aparte. Nu este exclus ca în unele cazuri să fi început chiar și desprinderea familiilor individuale din sinul mării familii și transformarea lor în unități economice separate.

Cu ocazia analizei cimitirului de la Poienеști am subliniat faptul că, acesta fiind dezvelit parțial nu s-a putut stabili numărul marilor familii ale unităților gentilece ²⁸. În schimb la Gabăra constatăm cu toată certitudinea că unitatea care folosea acest cimitir avea cinci mari familii patriarhale.

În lucrările noastre precedente am insistat deja asupra faptului că unitățile compuse din cîte cinci mari familii, care se întîlnesc destul de frecvent în această epocă, denotă de obicei existența organizării gentilece decimale. La fel, am subliniat și faptul că aceasta nu era organizarea gentilică născută pe cale naturală, ci era o formă de organizare creată artificial, după modelul ei ²⁹. Astfel, luînd în considerare mărturia cimitirului de la Gabăra putem admite că cel puțin la unele grupuri carpice organizarea gentilică s-a descompus încă în secolul al III-lea, locul ei fiind preluat de o organizare mai avansată, creată artificial. Firește, unitățile organizatorice de bază de acest tip, compuse din cîte cinci mari familii patriarhale,

²⁷ G. Bakó, *op. cit.*, p. 37.

²⁸ *Ibidem*, p. 36.

²⁹ G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 70.

se pot numi gentilice doar convențional, pe temeiul că ele au luat ființă după modelul vechilor ginți, iar la baza lor stătea probabil câte o unitate gentilică formată pe cale naturală. În ceea ce privește însă caracterul acestor unități, datele de care dispunem dovedesc că ele erau mai degrabă obști de vecinie, decît obști gentilice. În consecință, constatarea noastră confirmă concluzia recent formulată, după care dezvoltarea rapidă a forțelor de producție la carpai și daci liberi în decursul secolelor II—III a avut „drept urmare înlocuirea treptată a obștii gentilice cu obștea sătească (teritorială)”³⁰.

În încheiere, menționăm că în lucrarea de față ne-am ocupat numai de necropolele reprezentative ale grupei Poienesti-Gabăra, așa încît concluziile noastre privesc societatea carpică din cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea. Pentru a vedea care a fost structura socială a carpilor în prima jumătate a secolului respectiv vor trebui analizate în viitor și necropolele aparținînd grupului Pădureni-Virteșcoiu.

SUR L'ORGANISATION INTERNE DES NÉCROPOLES DE TYPE POIENEȘTI

RÉSUMÉ

L'auteur reprend le problème de l'organisation interne des nécropoles de type Poienesti, en étudiant surtout le rapport entre les tombes d'incinération et celles d'inhumation. Sur la foi de l'analyse du plan des nécropoles de Poienesti et de Gabăra-Moldoveni on constate qu'aussi bien dans l'une que dans l'autre, les deux variantes funéraires sont répandues sur le même territoire; les tombes d'inhumation ne constituent pas des groupes séparés mais, tout au contraire, elles sont englobées d'une manière organique dans l'organisation interne des nécropoles d'incinération.

Ayant comme point de départ cette constatation, on conclut que les tombes d'incinération et celles d'inhumation des nécropoles de type Poienesti ne représentent pas des phases différentes, mais qu'elles sont contemporaines, en appartenant au même groupe de populations.

L'auteur relève encore le fait que, malgré certaines différences dans la forme d'organisation de ces deux nécropoles carpiques analysées, elles plaident pourtant pour la même phase d'évolution sociale.

Il résulte du caractère de l'organisation interne des nécropoles que chez les Carpes de la seconde moitié du IIIe siècle, l'élément social de base était la grande famille. Mais à cette époque la grande famille carpique ne présentait plus la forme classique; elle s'était déjà engagée vers un degré plus avancé d'évolution caractérisé par la séparation des familles individuelles, pourtant reliées entre elles, et qui se sont transformées en des unités de consommation indépendantes.

³⁰ Maria Comșa, *Cu privire la caracterul organizării social-economice și politice pe teritoriul țării noastre în epoca migrațiilor*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 432.

Enfin, on souligne, selon le témoignage de la nécropole de Gabăra, qu'au moins chez quelques-uns de ces groupes carpiques, l'organisation gentilice se désagrège dès le IIIe siècle, étant remplacée par une autre organisation, plus évoluée, artificiellement créée, à base de division décimale. Par conséquent, les unités de base de cette organisation peuvent être considérées plutôt comme des communautés de voisinage que comme des communautés gentilices.

1.ÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan analytique de la nécropole carpique de Poieniști. 1, tombes d'incinération ; 2, tombes d'inhumation ; 3, tombes d'inhumation bouleversées ; 4, superficie fouillée en 1936 dont les tombes découvertes n'ont pas été mentionnées dans le plan des fouilles ; 5, groupes de tombes de grandes familles ; 6, unités « gentilices » ; 7, générations.

Fig. 2. — Plan analytique de la nécropole carpique de Gabăra-Moldoveni. 1, tombes d'incinération ; 2, tombes d'inhumation ; 3, tombes d'inhumation incomplètes ; 4, crânes d'enfants ; 5, groupes de tombes de la première génération de cinq grandes familles ; 6, groupes de tombes de la seconde génération.

